

PÓSÁN LÁSZLÓ

A „porosz” népnév tartalmi változásai a középkorban

„Ura csatáit végigvívta bátran,
s a keresztény és a pogány világban
távolabb, mint ő, még senki se járt,
s vitézségével mindenütt kivált.
Amikor Alexandriát bevették,
ott volt, s az asztalt gyakran nála
kezdték minden nemzet előtt a poroszoknál.
Járt a letteknél és az oroszoknál –
ilyen keresztényt nem sokat találni”²¹

A 14. században élt Chaucer így mutatja be a Canterbury mesék bevezetőjében a Lovagot, s ezzel együtt szót ejt az ún. poroszokról is, akik – e leírás szerint – megkülönböztetett tisztelettel fogadták a nyugat-európai keresztény lovagokat. A 100–200 évvel korábbi források azonban ennek az ellenkezőjéről számolnak be: a poroszok pogány voltát hangsúlyozzák. A 11. században a *Gesta Hammaburgiensis ecclesiae pontificum* szerzője, Brémai Ádám azt írja, hogy a poroszok kíméletlenül üldözik a keresztényeket, s közöttük szenvedett vértanúhalált Adalbert prágai püspök is.² Gallus Anonymus 12. századi krónikájában a poroszok barbárként szerepelnek: „... barbarorum gentilium ferocissimas nationes, Seleciam, Pomeraniam et Pruziam”³ Boguphali posnani püspök *Chronicon Poloniae* című művében (13. század) ez a megjegyzés olvasható: „Pruteni et aliae nationes paganicae”⁴ III. Honorius pápa 1218. június 15-i levelében, amelyen Mainz, Magdeburg, Köln Salzburg, Gnesno, Lund, Brema és Trier érsekeinek írt, arra kéri az említett egyháznagyokat, hogy támogassák a poroszok megtérítését, akik teljesen hitetlenek és állati vadságúak.⁵

Vajon mi magyarázza a poroszokkal kapcsolatos megítélésnek a 13. századról a 14. századra történő gyors megváltozását? Hihető-e, hogy az állati vadságúnak, barbárnak tartott porosz népességről kialakított képzetkör szinte egyik napról a másikra fenntartások nélküli pozitív képpé váljon Chaucer-nél a lassú információáramlású, óralis kultúrájú középkorban? Vajon ugyanazt értik-e a krónikások és az egyházi oklevelek a „porosz” jelentése alatt mint a Canterbury mesék szerzője?

A középkori források által porosznak (Prutheni, Pruzzi, Prusci) nevezett népcsoport több-kevesebb biztonsággal a Visztula és a Nyeman folyók közötti területre lokalizálható, s a régészeti leletek tanúsága szerint már a bronzkor óta igazolhatóan itt is éltek. A középkori források is arról tudósítanak, hogy e területen már régóta a porosz nép élt. A *Chronica principum Poloniae* leírása szerint: „Hec Prussia regio sic antiquitus populis, sicut dicitur, est locata.”⁶ Ennek alátámasztására említi azt, hogy Nagy Károly idején a poroszok a szászok oldalán harcoltak a frankok ellen.

Az ókori és népvándorláskori tudósítások azonban Aisten vagy Esten névvel nevezik meg ennek a földnek a lakóit. Az antik szerzők közül Tacitus említi legelőször az Aistii/Aestii népet Germania (Cap. 45.) című művében. Leírása szerint az Aisten törzsek (*Aestorum gentes*) a szvéb tenger (Balti-tenger) jobb partján élnek. Szokásaikban a szvébekhez (azaz a keleti germánokhoz), nyelvükben viszont a brittekhez (keltákhoz?) hasonlítanak.⁷ Tacitus leírásából egyértelműen kiderül, hogy az Aisten törzsek nem tartoztak a germán nyelvcsaládba, de az általa említett megnevezés egyértelműen ger-

mán eredetű. Az east/Osten azaz Keleti jelentéssel összefüggésben a germánok a tőlük keletre élő népek közös megnevezésére használták. Az Aisten népet ezután majd csak a népvándorláskori történeti munkák említik. Cassiodor 520 körül arról tudósít (Variae 5,2), hogy az Aistir-ek követeket küldtek Nagy Theoderich gót királyhoz és borostyánt hoztak neki ajándékol. ⁸ Az Aisten törzsek borostyán gyűjtéséről már Tacitus is meglekezett. ⁹ 550 körül Jordanes „*Aestorum nationes*”-ről beszél (*Historiae Gothorum*), s hogy ez a nép hosszan lakja („*longissimam ripam*”) a „Germán-óceán” (*oceani Germanici*) partját, sőt később arról tudósít, hogy az óceán partján (ti. a Balti-tengernél), ahová a Visztula három folyóágban torkollik, élnek a Vidivarier-ek, tőlük keletre pedig az Aesti nép. ¹⁰ A korai középkorban Einhart *Vita Caroli Magni* (Cap. 12) című munkájában leírja, hogy az Aisten nép a Balti-tenger keleti partján, a szlávok mellett lakik. ¹¹ A Nagy Alfréd király korabeli angolszász utazó, Wulfstan, arról beszél, hogy „Eastland” „Weonodland”-tól (a vend területektől) keletre fekszik s hogy ezen a földön ered az Ilfing-folyó (Elbing-folyó), amelynek partján egy Truso nevű kereskedőhely található. ¹² Jordanes és Wulfstan elég határozottan a Visztulától keletre, a későbbi ún. keleti porosz területekre lokalizálja az Aisten törzsek településterületét. Tacitus, Cassiodor és Einhart helymeghatározása ugyan nem ennyire egyértelmű, de valami hasonló területet jelölnek ők is. A középkorban ennek a földnek a lakosságát porosz névvel illették, így az Aisten népnév alatt a poroszok elődeit is érthetjük.

A porosz elnevezésű népcsoport életéről, belső viszonyairól csak nagyon keveset tudunk. Wulfstan leírása szerint az Aesten nép földjén sok vár vagy erődített település van, s mindegyik élén egy-egy vezér, illetve „király” áll. A harcosok általában lőtejet isznak. Az itteni erdőkben sok a méz, a vizek pedig halban gazdagok. ¹⁵ Brémai Ádám arról tudósít, hogy a „pruzzik” nyájas és békeszerető emberek, akik segítséget nyújtanak a tengeren veszélyben forgóknak, vagy azoknak, akiket kalózok fenyegetnek. Az aranyat és az ezüstöt egyáltalán nem becsülik. Szent forrásaik és ligeteik vannak, a keresztényeket pedig rettenetesen üldözik. ¹⁶ III. Honorius pápa 1218. június 15-i levelében arról ír, hogy a poroszok teljesen hitetlenek és állati vadságúak. Az apák egy kivételével mindegyik lányukat megölik, az asszonyokat és lányokat pedig szemérmetlenül bűnös szenvedélyeiknek szolgáltatják ki. ¹⁷ Peter von Dusburg *Chronica terrae Prussie* című krónikájában (Cap. 84.) a porosz társadalmon belül megkülönböztetett ún. „nemeseket”, „nagyobb” és „kisebb” szabadokat, félszabadokat és szolgákat. ¹⁸ A poroszok szokásairól, hiedelemvilágáról, mindennapi életéről a legtöbbet az 1249. február 17-i christburgi szerződésből tudhatunk meg, amelyben a poroszok megígérik, hogy felhagynak pogány szokásaikkal. Az oklevél szerint a pogány poroszok körében csak a fiúk örökölhettek. Temetkezési gyakorlatukban az elhunytat lovaival, fegyvereivel, szolgálóembereivel, ruháival és egyéb értékeivel együtt temették el (vagy esetleg hamvasztották). Papjaik (grivek) a szertartás során biztosították a gyászolókat arról, hogy az elhunyt az ég közepén lovagol csillogó fegyverzetben az istenekhez, nagy kísérettel, kezükön karvalyt tartva. Évente egyszer a föld terményeiből bálványt készítettek, s azt istenként tisztelték. Ezt a bálványt Curche-nak nevezték. Több más istent is imádtak. Általános volt a többnejűség, a feleséget pedig meg kellett vásárolni. Gyakran előfordult az is, hogy apa és fia közösen vásárolt magának asszonyt. ¹⁹

A 12–13. század fordulójá táján mintegy 170–180 000 fő lehetett a Visztula és a Nyeman folyók között élő porosz népesség száma. ²⁰ A szomszédos szláv népekkel egészen a 12. századig békés volt a viszonyuk. A források sem a lengyel, sem pedig a pomerániai területekkel kapcsolatban nem említenek porosz betöréseket, rablóhadjáratokat. Peter von Dusburg krónikájában joggal tudósít így e korról: „*pacem cum Cristianis vicinis nihilominus habuerunt, nec eos in cultura dei vivi impediabant, nec aliqualiter molestabant*”. ²¹ Az 1218. május 15-én kelt pápai oklevélből is, amely megtiltja a

poroszokkal szomszédos keresztényeknek, hogy a pogányoknak vasat, fegyvert vagy söt adjanak el („*pagani de Prussia nec ferrum nec arma nec sal habeant*”),²² arra következtethetünk, hogy a poroszoknak békés, cseretevékenységet is magában foglaló kapcsolatai voltak szomszédaikkal. A Brémai Ádám által leírt békeszerető tulajdonságuk ugyancsak alátámasztja ezt a feltételezést. A 12. század során ugyan történtek lengyel kísérletek a poroszok megtérítésére, amelytől az egyes lengyel fejedelmek hatalmi súlyuk erősítését remélték, de rendszeres porosz rablóhadjáratokról majd csak a 12. század végi, 13. század eleji források tudósítanak. A német történeti irodalom szerint már Vitéz Boleszláv korától lehet beszélni a Piastok azon törekvéséről, hogy meghódítsák a porosz földeket.²³ A lengyel történészek ezt általában tagadják, sőt egyesek még azt is kétségbe vonják, hogy a 13. században Konrád mazóviai hercegnek ilyen vagy hasonló törekvései lettek volna.²⁴ Gerard Labuda Ferdeszájú Boleszláv uralkodásánál vonja meg az élesebb határt.²⁵ Benedykt Zientara úgy véli, hogy ha Ferdeszájú Boleszláv porosz hadjáratait – amelyekről Gallus Anonymus krónikája tudósít²⁶ – még nem is tekinthetjük tervszerű elképzelésnek a poroszok alávetésére, akkor a leszlai püspökség megalapítása 1124-ben már egyértelműen ezt a cél jelzi.²⁷ Ferdeszájú Boleszláv porosz terveit második fia, Göndörhajú Boleszláv vitte tovább: a poroszok elleni harchoz a kereszties hadjárat ideológiáját is igénybe vette, s két hadjáratot vezetett a Visztulán túli pogány földekre 1147-ben és 1166-ban.²⁸ A 12. század végének lengyel krónikása, Vincentius Kadlubek egyértelműen azt a véleményt fogalmazta meg, hogy a porosz területek egykor a lengyel korona fennhatósága alá tartoztak, sőt még a dán szigetek is.²⁹ Lengyelország részfejedelemségekre bomlásával párhuzamosan a porosz politika egyre inkább a határterületek (Nagy-Lengyelország, Mazóvia) hercegeinek ügye lett, akik a térítést egyúttal területi terjeszkedésre is fel akarták használni. Nagy-Lengyelországban ekkoriban terjedt el s vált népszerűvé a poroszok által meggyilkolt Szent Adalbert kultusza, s a missziós gondolathoz kapcsolódva kezdte meg térítő tevékenységét 1206-tól a gnesnoi érsek támogatásával Lekno cisztercita kolostora is.³⁰ A 13. század elején – feltehetően szintén missziós tervekkel összefüggésben – Sambor danzigi fejedelem Olivában alapított egy cisztercita rendházat, s 1209-ben egy itteni, bizonyos Christian nevű szerzetes kapcsolódott be a térítő tevékenységbe.³¹ Ehhez megkapta II. Waldemar dán király támogatását is, aki a 13. század első évtizedeiben hatalmi-politikai befolyását a Balti-tenger térségének jelentős részére kiterjesztette. 1210-ben nagy hadsereggel megjelent Poroszországban is, s ugyanabban az évben I. Mestwin danzigi herceg (Sambor testvére és utóda) elismerte a dán király fennhatóságát.³² A határmenti keresztény fejedelmek aktivitásának fokozódására a poroszok egyre gyakoribb rablóátadásokkal reagáltak, jelentős pusztításokat okozva a pomerániai, mazóviai és nagy-lengyelországi hercegek földjein. A határterületek porosz előkelő rétegének egy része érdekeit és az erőviszonyokat felmérve, szuverenitásuk megtartásával hajlandónak mutatkozott a kereszténység felvételére. Christian cisztercita szerzetesnek a körükben végzett eredményes térítő tevékenységét az is mutatja, hogy 1212-ben III. Ince pápa felszólította a szláv hercegeket, hogy az újonnan megtért poroszoktól ne követeljenek földesúri szolgáltatásokat,³³ mert az az eddigi missziós sikereket fenyegetné. Ugyanebben az évben a Makolnoban megrendezett lengyel zsinaton a lengyelországi egyháznagyok, hercegek és a pomerániai fejedelmek megpróbálták összehangolni a porosz politikát.³⁴ Az 1215. évi IV. lateráni zsinat tovább lendítette a porosz térítések ügyét. Elismerve „*dilecti filii Christianus, Ph(ilippus) et quidam alii monachi*”³⁵ missziós sikereit, s a pápa kinevezte Christiant a poroszok püspökévé, továbbá megerősítette azon löbau-i területek (a mazóviai határnál) birtokában, amelyeket az újonnan megtért porosz Sarvabuno adományozott neki, aki a keresztységben a Pál nevet kapta („*dilecti filii Pauli Pruteni, qui olim dicebatur Survabuno*”)³⁶ és a kereszténnyé lett porosz előkelőtől,

Warpoda-tól (aki a kereszténységben a Fülöp nevet nyerte) kapott lauzaniai (az Elbing-folyó környékén) földeket.³⁷ Egy 1216 körüli pápai oklevél említést tesz egy megtért porosz előkelőről, aki egy falut adományozott Christian püspöknek.³⁸ T. Manteuffel feltételezése szerint Christian püspök az óslakos előkelő réteg egy részének egyetértésével – a lengyel és pomerániai hercegek katonai fellépését elkerülendő – egy, a pápának alávetett egyházi-cisztercita állam létrehozására törekedett. A püspök egyúttal tisztában volt azzal is, hogy az újonnan kereszténnyé lett területek folyamatosan ki vannak téve a szomszédos pogány poroszok támadásainak, rablóhadjáratainak.³⁹ Hogy Christian ilyen irányú félelme mennyire megalapozott volt, arra III. Honorius pápa 1217 tavaszán írott leveleiből következtethetünk. A pápa engedélyezte Christian püspöknek, hogy mindazon neofitákkal, akik védekezni akarnak a pogány támadásokkal szemben, keresztes hadjáratot indítson,⁴⁰ továbbá felszólította a német nemeseket, hogy vegyenek részt a poroszok elleni keresztes hadjáratban.⁴¹ III. Honorius 1221. január 17-i oklevele arra utal, hogy 1220-ban már volt egy kisebb keresztes vállalkozás.⁴² 1222-ben és 1223-ban a lengyel hercegek újabb hadjáratait említik a források.⁴³ 1225-re a Piast-hercegek viszonya annyira feszültté vált, hogy a Fehér Leszek krakkói, Szakállas Henrik sziléziai és Vékonylábú Ulászló nagy-lengyelországi fejedelmek 1217-ben kötött hármas szövetsége – amelyre a poroszok elleni katonai aktivitás is alapult – felbomlott, s a porosz végeknél megszűnt az eddig többé-kevésbé még közösnek tekinthető lengyel határvédelem. A Piastok politikájának ilyen irányú változása a porosz kérdés más jellegű rendezési módját vetette fel. Feltehetően Szakállas Henrik sziléziai herceg ösztönzésére került sor arra, hogy Konrád mazóviai herceg az 1198-ban alakult Német Lovagrendet kívánta megbízni a határok védelmével és a poroszok elleni harcral,⁴⁴ s cserébe felajánlotta a kulmi földeket.⁴⁵ Hosszas tárgyalások után 1230-ban Hermann Balk magister vezetésével a Visztula partjainál megjelentek az első lovagrendi csapatok.⁴⁶ A kulmi terület hátországiként történő biztosítása után 1233-ban a Rend megkezdte előrenyomulását a porosz földekre.⁴⁷

A porosz térítés, a Piast-hercegek katonai akciói és a Német Lovagrend első expanziója egyaránt a Visztula jobb partját, a legnyugatibb porosz területet, Pomesaniát érintette, így a 13. század első harmadáig a „pomesaniai” elnevezés általában szinoním jelentésű volt a „porosz” szóval. A Német Lovagrend katonai előrenyomulásának menetét és irányát a stratégiai szempontból fontos víziutak (Visztula, Visztula-öböl) feletti ellenőrzés megszerzésének igénye határozta meg.⁴⁸

A poroszok által lakott földek meghódításának időszakában az össznépesség megnevezésére szolgáló „Prusci”, „Prutheni”, „Prussi” stb. elnevezések mellett már a szűkebb lakóhely szerint is megnevezik a források az óslakókat, hiszen politikai és katonai szempontból az egyes porosz csoportok eltérően viselkedtek. Így például amikor a Rend hatalmának gyors növekedését rossz szemmel néző Swantopolk danzig herceg 1242-ben nyílt háborúba keveredett a lovagokkal, szövetséget kötött a német expanzió által leginkább fenyegetett porosz törzsekkel („cum paganis Samie, Warmie ac Natangie”).⁴⁹ A háborút követő béketárgyaláson a Német Lovagrenddel kiegyező (1249. évi christburgi szerződés) s keresztény hitre térő pomesaniai, warmiai és natangeni poroszok külön-külön is meg vannak nevezve.⁵⁰ A 13. század közepére a porosz megnevezést már nem lehetett a korábbi időkben szokásos „barbár” vagy „pogány” fogalmakkal azonosítani: a Német Lovagrend uralma alá került területek népessége kénytelen volt keresztény hitre térni.

A Visztula és a Nyeman folyók közötti földek megnevezésére a középkori keresztény leírások az itteni őshonos nép nevét alkalmazták (*terra Prussia*), s ez az elnevezés a Német Lovagrendnek Európában nagy figyelmet és visszhangot kiváltó tevékenységének köszönhetően egyre inkább a köztudatba került. A „porosz” elnevezés-

nek az etnikai tartalom mellett kezdett kialakulni egy behatárolt területi jelentése is, amelyet melléknévként emberek megnevezésére is átvittek. A 13. században Altenburgban, a lovagrend thüringiai birtokán lévő rendházban például ilyen nevű fráterekkel találkozunk, mint „*Henricus Prutenus*”⁵¹ vagy „*frater Hermannus dictus Pruze*”⁵²; Mühlhausenben, majd később Egerben pedig egy „*Reinherus (dictus) Prutenus*”⁵³ restvéréről emlékeznek meg a források. Itt nyilvánvalóan olyan lovagokról van szó, akik bizonyos ideig valamelyik porosz földön lévő lovagrendi káptalanban tartózkodtak, s nem pedig arról, hogy a keresztetek született poroszokat vettek volna fel a Rendbe.

A Német Lovagrend és a Livóniában hódító Kardtestvérek 1237. évi egyesülése után⁵⁴ a lovagok két, egymástól távoli országrész felett rendelkeztek. A Livóniában harcoló lovagokat „Livón Rendnek”, a Visztula és Nyeman közötti térségben tevékenykedő rendágot pedig „Porosz Rendnek” kezdték hívni a kortársak. A Német Lovagrend porosz földre érkező csapatainak előjárója, Hermann Balk a Rend itteni lovagjainak megnevezésére az 1233. decemberében kiállított kulmi adománylevélben már a „porosz” szót használja: „*eiusdem domus per Sclavoniam et Prusiam preceptor*”.⁵⁵ Hivatalosan először egy 1242. évi oklevélben nevezik a lovagokat „Porosz Rendnek”, amikor a Német Lovagrend és Lübeck egy szerződést kötött egy Samlandban Lübecki jogon alapítandó város ügyében: „*preceptor et universitas fratrum domus Theutonicum in Prussia*”.⁵⁶ A Canterbury mesékben szereplő lovag, aki a 14. századi európai lovagság körében oly népszerű „porosz ill. litván utazáson” vett részt, hogy a még pogány balti népek (keleti poroszok, litvánok, stb.) ellen a lovagi hírnév és a kereszténység üdvére hadakozzon, vitézségével kiérdemelte a lovagrend porosz ágának elismerését, így „az asztalt gyakran nála / kezdték minden nemzet előtt a poroszoknál”.⁵⁷ Chaucernél a porosz elnevezés a Német Lovagrend porosz ágát jelentette.

A 13. század végére a lovagrend meghódította és uralma alá vonta a poroszok által lakott területeket. Peter von Dusburg az 1283. év eseményeinek tárgyalásánál ezt a rövid megjegyzést tette: „*Explicit bellum Prussie*”.⁵⁸ Ezt követően a Rend által szorgalmazottan nagyarányú kolonizációs tevékenység vette kezdetét.⁵⁹ 1300 körül a szűkebb értelemben vett poroszországi lovagrendi állam (az ősi porosz szállásterületek a kulmi földek nélkül) népességének – két levert nagy porosz felkelés (1242–1249; 1260–1273) vérvésztése és a több mint fél évszázados német uralom lassan érvényesülő asszimilációs hatása után – kb. 68–70%-a volt porosz, 18–19%-a szláv (a mazóviai határterületeken) és csak kb. 11–12%-a német etnikumú. Száz év múlva, a 15. század elejére a 14. századi betelepüléseknek köszönhetően az itteni népesség 50%-a már német származású volt, a porosz etnikum kisebbségbe került, s a christburgi szerződéssel kezdődő asszimilációs folyamat eredményeként fokozatosan gyengültek etnikai sajátosságai.⁶⁰ Az asszimilációt egyértelműen jelzi az, hogy a német városok magisztrátusai-ban porosz származású tanácsosok is megjelentek. Legkorábban 1286-ban, Königsberg óvárosában tűnik fel egy „*Henniko Pruthenus*” nevű városi tanácsos.⁶¹ 1343 és 1349 között Neustadt Elbingben a városi tanácsosok sorában egy „*Johannes prutenus*” nevű is szerepel.⁶²

A 14. századi kolonizáció nemcsak nyugati, döntően német telepések bevándorlását jelentette, hanem a belső erdős területek, az ún. „Wildnis” visszaszorítását, az irtványföldek terjedését is. Ebbe a belső telepemoszgalomba a porosz lakosság is bekapcsolódott. A zömében alávetett helyzetű porosz paraszti népesség számára ez az út a társadalmi és jogi emelkedés lehetőségét kínálta. Ennek eredményeként a német telepések kiváltságainak egy részét porosz elemek is megszerezhették.

A Német Lovagrend államának alapja a porosz törzsektől elhódított mintegy 38 500 négyzetkilométernyi terület lett (a lovagok által uralt összterület – Livóniát nem számítva – 66%-a),⁶³ így a külvilág a Rend fennhatósága alá tartozó szláv területe-

ket is a *terrae Prussiae* fogalmával illetve, azaz a kulmi földeket (kb. 4650 négyzetkilométer; az összterület 8%-a), ahol a 15. század elején a népességnek majdnem 1/5 része élt (kb. 80 000 fő) és az 1309-től a lovagok uralma alá került Kelet-Pomerániát (kb. 14 850 négyzetkilométer; az összterület 26%-a) a maga 130 000 főnyi népességével, amelynek döntő többsége szláv etnikumú volt.⁶⁴ Kelet-Pomeránia megszerzését követően egy ideig a Német Lovagrend is még használta a régi elnevezést. Friedrich von Wildenberg Landmeister 1320. április 10-én kelt levelében például ez olvasható: „*preceptor et magister fratrum Theutonicorum domus s. Marie per Prusiam et Pomeraniam*”.⁶⁵ A Régebbi Olivai Krónika is a 14. századi nagy pestis leírásakor még különbséget tett: „*in tota Pruzia et Pomerania*”.⁶⁶ Az országrészek saját megnevezésének háttérbe szorulásához jelentősen hozzájárult az, hogy VI. Orbán pápa 1386-ban a Német Lovagrend kelet-pomerániai birtokainak is megadta azokat a jogokat, amelyekkel a Rend a szűkebb értelemben vett Poroszországban rendelkezett.⁶⁷ A 14. század végére már általánosan a Poroszország elnevezést használták a Visztula bal partján elterülő, lovagrendi uralom alá tartozó kelet-pomerániai területekre is. VI. Orbán pápa adománylevelének évében például a nagymester a kelet-pomerániai Oliva és Pelpin cisztercita kolostor apátjainak írott levelében a „*prelatenn diesser lande Prewssenn*” megszólítást használta.⁶⁸ 1391-ben a lengyel királlyal folytatott megbeszélések során a nagymester *terre Prussie* megnevezéssel illetve a Rend fennhatósága alá tartozó összes területet.⁶⁹ 1398-ban Konrad von Jungingen nagymester a Kalmári Unió királynőjének, Margitnak írott levelében „*unsern stranden czu Pruessen*” kifejezés olvasható.⁷⁰ A Rend uralma alatti különböző tartományokban bevezetett egységes pénz (*moneta terre Prussie*) ugyancsak a Poroszország megnevezés szélesebb körű elterjedését segítette elő.⁷¹

A „porosz” elnevezést a lovagrend fennhatósága alá tartozás kifejezéséként 1402-ben a zálogba vett, döntően németek által lakott Neumarkra is átvitték.⁷² A „porosz” szó tartalmi kiszélesedése, a Német Rend összes tartományára történő alkalmazása egy új porosz-fogalom kialakulásához vezetett: a szó elveszítette egykori etnikai meghatározottságú jelentését és egy hatalmi-szervezeti egységbe fogott területnek, s ennek lakóinak lett az összefoglaló megnevezése Európa számára. A késő középkorban már a „porosz” elnevezés területi és nem etnikai jelentést hordozott.⁷³ A Hanza-szövetségbe tartozó lovagrendi városok (a kulmi területen Kulm és Thorn, a kelet-pomerániai Danzig vagy a szűkebb értelemben vett porosz földeken lévő Elbing, Marienburg és Königsberg) például a kereskedelmi levelezésekben „porosz” városokként szerepelnek. Az európai egyetemek beiratkozási könyveiben a Rend országából származó diákokat származási helyük után – anyanyelvüktől függetlenül – porosznak nevezték.⁷⁴

A Német Lovagrend államán belül a 14. század során még különbséget tettek a porosz és a német származású lakosság között. Siegfried von Feuchtwangen nagymester 1309-ben kizárta a porosz származásúakat a városi hivatalokból, kereskedelemből, iparüzésből és vendégfogadásból. 1400-ban Marienburg városa kimondta, hogy a poroszkok nem kaphatnak polgárjogot. Ezek a tiltások azonban nem mentek át a gyakorlatba, hiszen Neustadt Elbingben 1343 és 1349 között szerepel városi tanácsosként a már említett „*Johannes prutenus*”.⁷⁵ A lovagrend német alattvalói a 14. században még nem nevezték magukat porosznak, noha a belső kolonizáció és a 14. századi általános európai krízis hatására fokozatosan rosszabbodó német paraszti helyzet együttes következtében csökkentek, a kiegyenlítődés irányába mutatóan változtak a paraszti társadalmon belül a poroszkok és a németek közötti társadalmi-jogi különbségek, ami a két népcsoport szélesebb körű közeledéséhez vezetett. A nemesi-harcos rétegen belül a porosz katonai előkelők helyzete már a 13. századtól közelített a német nemesekhez. 1261-ben a samlandi porosz Berischo 11 Haken földet és 5 családot kapott Sunegoge faluban Dietrich königsbergi komtúrtól.⁷⁶ Ugyanebben az évben a porosz származású

Palstok 6 Haken földet kapott,⁷⁷ a Romike és Gilbers testvérpár 10 családot nyert adományként,⁷⁸ 1262-ben pedig Helmerich Landmeister 3 falut és 9 szolgálcsaládot adományozott a porosz Tropo-nak.⁷⁹ A birodalomból érkezett német nemesek általában valamelyest nagyobb földadományokat kaptak. Gerhard von Hirsberg Vicelandmeister 1258. október 7-én Christburgban kelt levelében például megerősítette Nicolaus lovag özvegyét a kulmi jogon birtokolt 18 Hufe birtokában,⁸⁰ vagy Gerhard von Paslok és nővére, Christine kulmi joggal 31 Hufe földet kapott.⁸¹ Lényegi különbség a 13. század vége felé azonban már nem nagyon volt a német és a porosz katonai réteg között. Ezt elsősorban a bizonyítja, hogy a nyugati lovagoknak adott birtokokhoz hasonló nagyságú adományokban porosz előkelők is részesültek. 1262-ben vagy 1263-ban (keltezés hiányában bizonytalan az oklevél datálása) Helmerich Landmeister a porosz származású Grunau-nak hűséges szolgálataiért 14 Hufe földet adományozott kulmi joggal a Sonanditteni földön.⁸² 1271. február 24-én Dietrich von Gatersleben Landmeister a porosz Svammuzel-nek és testvéreinek, Neyprotirs-nak összesen 12 Hufe földet adott.⁸³ Arra is van példa, hogy egyes német lovagoknak tett adományok mértéke kisebb, mint bizonyos (például az előbb említettek) poroszok által kapott birtokok. 1275-ben egy Heinrich Lusco nevű német telepes 6 Hufe nagyságú birtokadományban részesült.⁸⁴

Kulmerland lengyel nemesei – akikre mint keresztényekre a Német Lovagrend kezdettől fogva számított a pogány poroszok elleni harcban – nagyon hamar, valamikor 1230 és 1239 között elérték azt, hogy Hermann Balk Landmeister kollektíve adott számukra kiváltságokat. Mindez csak egy sokkal későbbi, ezen kiváltságokat megújító 1278. évi oklevélből ismert.⁸⁵ 1267-ben és 1285-ben a Német Lovagrend Ermland és Natangen nemeseit, függetlenül azok etnikai hovatartozásától, kollektív privilégiumokban részesítette.⁸⁶ 1299. augusztus 10-én Berthold Brühaven köingsbergi komtúr a Witingeknek nevezett samlandi porosz katonai rétegnek testüleg adott kiváltságokat.⁸⁷

A Német Lovagrend államában a katonai-harcos elemeket felölölő felsőbb társadalmi rétegek körében következett be leghamarabb az etnikai nyelvi válaszfalak leomlása. Mindezt – a többé-kevésbé hasonló birtokadományozási gyakorlaton kívül – befolyásolhatta az is, hogy az államhatalmat kézben tartó kereszties lovagok általában a birodalom területéről származtak,⁸⁸ s a helyi nemesség köréből (még a német területekről betelepült családokból sem!) nem fogadtak be új tagot. A 15. századra kialakult egyfajta idegenkedés a Renddel szemben, ami ekkor már politikai és gazdasági sérelmekkel is párosult.⁸⁹

A korábban említett példák jelzik, hogy – a korlátozó rendeletek ellenére – a 14. század folyamán a városokban is kialakult egyfajta német-porosz közeledés, ami lényegében a porosz születésűek asszimilációját, germanizálódását jelentette. A paraszti terhek és kötelezettségek vonatkozásában a 15. század hozta meg a kiegyenlítődet, a származás alapján is eddig meglévő különbségek eltűnését.

A 15. században, amikor a rendi jogok körüli küzdelem egyesítette a nemeseket és a városokat – tehát azon erőket, ahol a jogok és kiváltságok ekkorra már etnikai hovatartozástól függetlenül érvényesülhettek – a lovagrend uralmával szembeni érdekeik kifejezésére a poroszországi német népesség körében is megnőtt a hajlandóság arra, hogy magukat porosznak nevezzék.⁹⁰ Leghamarabb a német nyelvű városok és a gazdaságilag legvirágzóbb területeknek, a Visztula vidékének német, lengyel és porosz nemessége kezdte magát következetesen s egyöntetűen „porosznak” tekinteni.⁹¹ Tagadhatatlan, hogy a kialakuló „porosz” identitású közösségekben jelentős szerepet játszott és nagy befolyással rendelkezett a német etnikum, de a porosz megnevezés azonosítása a németiséggel ekkor még nem következett be.⁹² A „porosz” elnevezésnek a

rendiséggel összekapcsolódó tartalmát egyértelműen jelzi a kulmi és Visztula-menti nemesség és a városok többsége közös érdekeinek érvényesítésére 1440-ben megalakult rendi szerveződésnek, a Porosz Szövetségnek a neve is. A porosz rendek és a Német Lovagrend ellentétének elmélyülése oda vezetett, hogy a Porosz Szövetség a lengyel király támogatásával 1453 végén nyílt felkelést robbantott ki, s Jagello Kázmér 1454. március 6-i ún. inkorporációs bullájával (amelyben egész Poroszországot a lengyel korona részének nyilvánította) ebbe a háborúba Lengyelország is bekapcsolódott.⁹³ Az 1453-tól 1466-ig tartó 13 éves háború a Német Lovagrend vereségével végződött, s az 1466. október 19-én megkötött toruni béke értelmében a Rend kénytelen volt nyugat-poroszországi birtokát (Kulmerlandot, Kelet-Pomerániát, a Marienburg és Elbing környéki földeket) s Ermlandot átengedni Kázmér királynak. A lovagok ezzel kiszorultak a Visztula fontos víziútjáról.⁹⁴

A Lengyelországhoz került egykori lovagrendi területek (utalva a rendek szerepére) megtartották a porosz nevet, s Királyi Poroszország néven váltak a lengyel korona részévé. A Királyi Poroszországban magukat „poroszoknak” valló tartományi rendekhez tartozók – a lovagrendi időkből örökölt etnikai s demográfiai viszonyokból következően – többségükben a városok németségéből (Danzig, Kulm, Thorn, Elbing, Marienburg, stb. esetében) és egy kevert etnikumú, de jelentős szláv arányokat felmutató nemesi rétegből kerültek ki. E területeken a „porosz nemzet” vagy a „lengyel porosz” megnevezés a lengyel koronához került tartományok vegyes etnikumú rendjeit jelentette. A kora újkor folyamán a Királyi Poroszország rendi viszonyai a (többségében szláv eredetű) nemesség javára változtak, így a „lengyel porosz” egyre inkább a Királyi Poroszország nemességét kezdte jelenteni,⁹⁵ míg maga a „porosz” fogalom a 18. század végéig fennmaradva területiális, tartományi elnevezésként élt.⁹⁶

Az 1466. évi toruni békét követően a Német Lovagrend birtokában csak a kelet-poroszországi területek maradtak. Az új nagymesteri székhely, s az új főváros Königsberg lett. Mivel a lovagrendi állam elveszítette legjelentősebb városait, a kelet-poroszországi rendi mozgalomban a nemesség játszotta a meghatározó erőt. 1525-ben a Rend utolsó nagymestere, Albrecht von Ansbach-Hohenzollern a lovagok és a nemesek többségének egyetértésével evangélikus hitre tért és szekularizálta a Német Lovagrend birtokait. Az ún. krakkói hűségeskü értelmében⁹⁷ a szekularizált területek Porosz Hercegség néven a lengyel korona hűbéres fejedelemségévé váltak. Albrecht új címe *dux in Prussia* lett,⁹⁸ azaz a Poroszország megnevezést a középkorhoz viszonyítva már egy szűkebb földrajzi térségre alkalmazták, ahol – a történeti előzményeknek köszönhetően – a nemesség döntően német, vagy még a késő középkor végére jórészt asszimilálódott óporosz eredetű volt, de az össznépeesség szélesebb rétegei is az asszimilációnak már olyan fokára értek el, amikor elveszítették etnikai sajátosságukat. Kelet-Poroszországban a porosz megnevezés elsősorban a német nyelvű földbirtokos rétegre és az itteni városok (például Königsberg) német polgáira, tehát egy nyelvileg is többé-kevésbé homogén rendiségre vonatkozott. Ebből az következett, hogy itt nagyon hamar megtörtént a porosz-fogalom azonosítása a németséggel.⁹⁹ Miután a felemelkedő Hohenzollern-dinasztia elnyerte a porosz királyi címet, s Brandenburgra építve megeremtetette a 18. századi Európa katoná államaként ismertté vált Poroszországot, a porosz megnevezés újra egy uralmi egységet jelölt, de már egy olyan hatalmi keretet, amelynek alattvalói többségükben német nyelvűek voltak. Az egykori balti nyelvcsaládba tartozó népet jelölő „porosz” szó egy dinamikusan növekvő német királyságnak és alattvalóinak megnevezésévé vált, s a köztudatba egy sajátos értékeket és mentalitást képviselő német népcsoport nevéként vonult be.

Jegyzetek

1. Chaucer, Geoffrey: Canterbury mesék Bp., 1987. 8. (a továbbiakban: Canterbury mesék)
2. Magistri Adam Bremensis, Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis. Ed Bernhard Schmeiler Hannoverae et Lipaire 1924. (a továbbiakban: Magistri Adam Bremensis) Adalbert cseh püspök mártíromságáról igen sok középkori forrás megemlékezik, mint például: Passio Sancti Adalpert Martiris. Pomniki Dziejowe Polski I., Warszawa 1961. 154. (a továbbiakban: PDP); Quedlinburgi Évkönyvek. PDP II. 767.; Chronica principum Polonie. PDP III. 463.
3. PDP I. 394.
4. PDP II. 559.
5. Preussisches Urkundenbuch, Politische Abteilung, Bd. I. Heft 1. Hrsg. von Philipp-Wölky, Königsberg, 1882. Nr. 29. (a továbbiakban: PUB): „In Pruscie partibus populus est a fide prorsus exorbitans et plus quam bestiali deditus feritatus.”
6. PDP III. 463.
7. P. Cornelii Taciti: De Germania Hrsg. von Alfred Gudeman, Berlin 1916. Cap. 45.: „Ergo iam dextro Cuebici maris litore Aestiorum gentes adbuuntur, wuibus ritus habitusque Sueborum, lingue Britannicae propior.” 225–226. (a továbbiakban: Taciti)
8. Magni Aurelii Cassiodori senatoris, Variarum Libri sex prores. Ed. Antonio Zierndorff, Viennae 1702. 338–339.
9. Taciti, (Cap. 45.) 227.
10. PDP I. 2.
11. Einhardi Vita Karoli Magni Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historias Post G. H. Pertz Hannoverae, 1911. 15.
12. Scriptores rerum prussicarum, Tom. I–V. ab Hirsch T.–M. Toepfelen et Strehlke, E. Lipsiae, 1861. 732–734. (a továbbiakban: SRP)
13. A poroszok és a balti népek korai történetére és elnevezésükre vonatkozóan vö.: La Baume, W.: Sprache und Heimat der Prussen. Zeitschrift für Ostforschung, 1952. Heft 4.; Laur, W.: Aisten/Esten, eine germanische Volksbezeichnung im baltischen Raum. Zeitschrift für Ostforschung, 1954. Heft 2.; Neuvret, J.: Historie des Pays Baltiques Paris, 1934. 20.
14. PDP II. 556.
15. SRP I. 733–734.
16. Magistri Adam Bremensis 245–246.
17. PUB I, 1. Nr. 29.
18. SRP I. 97.
19. PUB I,1. Nr. 218.
20. Vö.: Biskup, M.– Labuda, G.: Dzieje Zakonu Krzyzackiego w Prusach. Gospodarka – spoleozentwo – panstwo – ideologia. Gdansk, 1986. 177–178.; Biskup, M.: etniczno-demokraciczne przemiany Prus Krzyzackich w rozwoju osadnictwa w sredniowieczu (o tzw. nowym plemienu Prusaków). Kwartalnik Historyczny, Warszawa 1991. 2. 49. (a továbbiakban: Biskup 1991.)
21. SRP I. 33.
22. PUB I,1. Nr. 25.

23. Vö. például: Machke, E.: Polen und die Berufung des Deutschen Ordens nach Preusser Danzig 1934, 8.; Schumacher, B.: Geschichte Ost und Westpreussens, Würzburg 1977, 16.
24. Tymieniecki, K.: Misja polska w Prusiech i sprowadzenie Krzyzaków, Torun 1935, 31.
25. Labuda, G.: Polska a krzyzacka misja w Prusach do Polowy 13. w. *Annales Missiologicae* 1937. 201.
26. PDP I. 478.
27. Zientara, B.: Preussische Fragen in der Politik Heinrichs des Bärtigen von Schlesien. In: *Der Deutschordensstaat Preussen in der polnischen Geschichtsschreibung der Gegenwart* Hrsg. von Arnold, Udo und Biskup, Marian Marburg, 1982. (a továbbiakban: Zientara)
28. Zientara
29. *Monumenta historica Poloniae*, Tom. II. ab. Bielowski, A.: Lwów, 1872. 252–253. (a továbbiakban: MPH)
30. PUB I,1. Nr.4.; *Chronica Albrici Trium Fontium*. In: *Monumenta Germaniae historica. Scriptores XXIII*. Lipsiae, 1925. 887. (a továbbiakban: MGH. SS.)
31. *Chronocon Montis Sereni*. In: MGH, SS. XXIII. 176.: „Primi predicatore genti Prutenorum missi sunt”.
32. Hellmann, M.: *Das Lettenland im Mittelalter*, Münster-Köln 1954, 14.; Powierski, J.: Die Stellung der pommerellischen Herzöge zur Preusse-Frage im 13. Jahrhundert. In: *Der Deutschordensstaat Preussen in der polnischen Geschichtsschreibung der Gegenwart*. Hrsg. v. Arnold, Udo und Biskup, Marian. Marburg 1982.
33. PUB I, 1. Nr.7.
34. *Codex diplomaticus Minoris poloniae*, Tom. I. ab Piekosinski, F.: Kraków, 1876. Nr. 8. (a továbbiakban: CDMP)
35. PUB I,1. Nr.5.
36. PUB I,1. Nr.9.
37. PUB I,1. 10.
38. PUB I,1. Nr.12.
39. Manteuffel, T.: *Próba stworzenia cysterskiego panstwa biskupiego w Prusach*. *Zapiski Historyczne*, 1953. 157–173.
40. PUB I,1. Nr.15.
41. PUB I,1. Nr.16., 20., 21., 26., 29.
43. PUB I,1. Nr.38.
43. *Schleisisches Urkundenbuch*, Hrsg. von Appelt, H. Wien 1971. Nr. 227. (a továbbiakban: SUB). *Vita Sancte Hedwigis* (MPH IV. p. 558.)
44. Zientara, 90–99.
45. Az első írás nyoma ennek az ajánlatnak II. Frigyes császár rimini bullájában található: PUB I,1. Nr.56.
46. Erről részletesebben Pósán L.: *A Német Lovagrend államalakítási kísérletei Kelet-Európában*. *Történelmi Szemle*. 1990. 1–2. 158–163.
47. SRP I. 56–58. (Dusburg)
48. Krollmann, C.: *Politische Geschichte des Deutschen Ordens in Preussen*. Königsberg 1932, 12–13.

49. PUB I,1. Nr.129.
50. PUB I,1. Nr.218.
51. Urkundenbuch der Deutschordensballei Thüringen, Bd.I. Hrsg. von Lampe, K. H. Jena, 1936. Nr. 143. (a továbbiakban: UBT).
52. UBT I. Nr.175.
53. UBT I. Nr.574.
54. Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch, Bd. I. Hrsg. von v. Bunge, F. G., Reval-Riga, 1852. Nr. 149. (a továbbiakban: LUB).
55. PUB I,1. Nr.105.
56. PUB I,1. Nr.140.
57. Canterbury mesék 8.; Az ún. „porosz és litván utazásokról”. Paravicini, W.: Die Preussenreisen des europäischen Adels. Historische Zeitschrift 1981. Bd. 232. 25–38.; Christiansen, E.: The Northern Crusades. The Baltic and the Catholic Frontier 1100–1525. London, 1980.; Maschke, E.: Burgund und der preussische Ordensstaat. Ein Beitrag zur Einheit der ritterlichen Kultur Europas im späten Mittelalter. In: Maschke, E.: *Domus Hospitalis Theutonicorum*, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 10. Bonn 1970. 15–34. (a továbbiakban: Maschke 1970.)
58. SRP I. 146.
59. A poroszországi kolonizációról összefoglalóan ld.: Kasiske, K.: Die Sidelungstätigkeit des Deutschen Ordens im östliche Preussen bis zum Jahre 1410. Königsberg 1934.
60. A porosz területek etnikai és demográfiai viszonyairól vö.: Biskup 1991.; Pollakówna, M.: Zanik ludności pruskiej. In: *Pomorze sredniowiczne*. Ed. Labuda, G. Warszawa 1953. 160–207.; Lowmianski, H. *Polityka ludnościowa zakonu niemieckiego w Prusach i na Pomorzu*. Gdansk 1947. 24–44.
61. *Codex diplomaticus Prussicus*, Hrsg. von Voigt, Johannes. Königsberg, 1842. II. Nr.13. (a továbbiakban: CDP)
62. idézi Zorn, W.: Deutsche und Undeutsche in der städtischen Rechtsordnung des Mittelalters in Ost-Mitteleuropa. *Zeitschrift für Ostforschung*. 1952. 2. 187. (a továbbiakban: Zorn).
63. Biskup, M.: Entwicklung des Netzes der altpreussischen Städte bis zur zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts. *Acta Poloniae Historica*, 1986. 6. (a továbbiakban: Biskup 1986.) 64. Biskup 1986. 6–7.; Maschke, E.: Das Werden eines deutschen Stammesnamens. In: Maschke 1970. 160. (a továbbiakban: Maschke 1970. b.)
65. PUB II. Nr.277.
66. SRP V. 621.
67. CDP IV. Nr.34.
68. *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, Bd. I. (1253–1435) Hrsg. von Toeppen, Max. Leipzig, 1878. Nr.28. (a továbbiakban: Acten).
69. CDP IV. Nr.48.
70. CDP VI. Nr.76.
71. Waschinski, E.: Die Münz- und Währungspolitik des Deutschen Ordens in Preussen, ihre historischen Probleme und seltenek Gepräge. Göttingen, 1952. 38., 58.
72. Maschke, 1970 b. 165.
73. Biskup 1991. 50–66.

74. Helbing, H.: Ordensstaat, Herzogtum Preussen und preussische Monarchie. (a továbbiakban: Helbing) In: Preussen. Epochen und Probleme seiner Geschichte Hrsg. von Richard Dietrich Berlin, 1964. 4–8.
75. Zorn, 186–187.
76. PUB I,2. Nr.137.
77. PUB I,2. Nr.144.
78. PUB I,2. Nr. 148.
79. PUB I,2. Nr.173.
80. PUB I,2. Nr.67.
81. PUB I,2. Nr.153.
82. PUB I,2. Nr.215.
83. PUB I,2. Nr.300.
84. PUB I,2. Nr.331.
85. Acten I Nr.2.
86. Acten I. Nr.7. (CDP I. Nr.152.); CDP I. Nr.173.
87. PUB I,2. Nr.718.
88. A Német Lovagrend társadalmi, szociális összetételéről. Ld.: Biskup, M.: Der Zusammenbruch des Ordensstaates in Preussen in Lichte der neuesten polnischen Forschungen. Acta Poloniae Historica, 1963. 72. (a továbbiakban: Biskup 1963.); Maschke, E.: Die inneren Wandlungen des Deutschen Ritterordens. In: Maschke 1970. 35–59.; Uő: Deutschordensbrüder aus dem städtischen Patriziat. In: Maschke 1970. 60–68.
89. A Német Lovagrenddel szemben kibontakozó porosz rendi mozgalomról vő.: Biskup, 1963.; Górski, K.: Die Anfänge der ständischen Vertretung der Ritterschaft im Ordensland Preussen im 15. Jahrhundert. In: Der Deutschordensstaat Preussen in der polnischen Geschichtschreibung der Gegenwart. Hrsg. v. Arnold, Udo und Biskup Marian. Marburg 1982. 218–236.
90. Helbing, 7–8.
91. Biskup 1991. 67.
92. Biskup 1963. 72–73.
93. Biskup 1963. 76.; Vetulani, A.: Walka Polski w wiekach srednich o dostep do Baltyku. Warszawa, 1954. 102–103.; Hejnosz, W.: Der Friedensvertrag von Thorn (Torun) 1466 und seine Staatsrechtliche Bedeutung. Acta Poloniae Historica, 1968. 107. (a továbbiakban: Hejnosz)
94. Hejnosz 110.; PDP IV. 41. (Annales Golubienses): „Item bellum magnum, quod duraverat XIII ennis, inceptum est anno 1454 in festo Dorothee virginis. Item pax facta est huius belli in anno 1466 in festo sancti Luce evangeliste”
95. Biskup 1991. 67.
96. Biskup 1963. 73.
97. PDP III. 223. (Rocznik Stanislawo Naropinskiego): „Anno 1525 magister Prussie venit Cracoviam 2 Aprilis et cum fratre suo et duce Legnyczki genero (sic), et fecit omagium 10 eodem mense”
98. Biskup, M.: Das Ende des Deutschordensstaates Preussen im Jahre 1525. In: Die geistliche Ritterorden Europas, Hrsg. von Fleckenstein, Josep und Hellmann Manfred. Sigmaringen, 1980. 415.
99. Biskup 1991. 67.; Biskup 1963. 73.

LÁSZLÓ PÓSÁN

*Die inhaltlichen Veränderungen der Bezeichnung „preußisch“
im Mittelalter*

In der Studie wird jener Vorgang skizziert, im Laufe dessen aus der Bezeichnung des Volkes, das in die Familie der baltischen Sprachen (verwandt mit dem Litauischen und Littischen) gehört, in der Neuzeit die Bezeichnung einer deutschen Volksgruppe wurde, die eigenartige Werte und Mentalität in sich birgt.

Anhand zeitgenössischer Quellen stellt der Verfasser dar, wie die Bezeichnung „preußisch“ infolge der militärischen Expansion des Deutschen Ritterordens immer deutlicher einen herrschafts-territorischen Inhalt gewann und allmählich ihre ethnisch-gentilen Elemente verlor und wie die Bezeichnung dann durch die Assimilation, durch die rechtliche Angleichung und das Ständewesen für die Untertanen des Staates des Deutschen Ritterordens zum Identitätsbegriff wurde, unabhängig von der Muttersprache und von der ethnischen Zugehörigkeit.

Laut Verfasser kam es zur eindeutigen Gleichstellung der Bezeichnung „preußisch“ mit dem Deutschtum erst nach dem II. Thorner Frieden auf dem Territorium des Deutschen Ritterordens, das auf Ostpreußen schrumpfte, dann im ab 1525 entstehenden Preußischen Herzogtum, was sich im 17–18. Jahrhundert auch etablierte.

LÁSZLÓ PÓSÁN

*The changes of the meaning of the etnonym „Prussian“
in the Middle Ages*

The paper traces along the process through which the name of the Prussian people (belonging to the Baltic family of languages, and related to Lithuanian and Latvian) turned, by modern times, into the name of a German ethnic group, with specific values and mentality.

Using contemporary sources, the author shows how the military expansion and conquest of the Teutonic Order caused the name „Prussian“ to assume a meaning of domination and territoriality and to lose its ethnic and relational elements, and how, through assimilation, legal equalization and feudalism, the name became expressive of a kind of common self-identity, without respect to language and ethnicity.

The author believes that the unmistakable identification of the name „Prussian“ with Germans began to develop only in the diminished territories of the Teutonic Order in East Prussian Principality, coming into existence in 1525, the usage becoming rooted by the 17–18th centuries.